

Palkittujen kirjoittajien vastauksia Filosofia

Tehtävä 5.

Visa Kurki (Puolalanmäen lukio)

a) Lause on luonteeltaan käsitteellinen, sillä se on tosi jo määrittelynsä puolesta eikä sen totuusarvoa tarvitse empiirisesti todeta. Kyseessä on itse asiassa logiikan perussääntö, ja logiikka tutkii puhtaasti oikean päättelyä, eikä sitä voida tutkia empiirisesti.

Lauseen väittämä asiantila ei ole kontingentti eli satunnainen, jolloin sitä voitaisiin koetella empiirisesti, vaan analyttinen eli välttämätön.

b) A priori -tieto on valmiina järjessämme. Siihen sisältyvät monet järjen tosiseikat, jotka ovat usein välttämättömiä maailman hahmottamiseksi, esim. ”jokin on aina jossain”. A posteriori -tieto taas on hankittu vasta kokemuksella, esim. ”autoni on punainen”. Ko. lause on a priorinen, sillä se on käytännössä valmiina järjessämme jäsentämässä ajatteluamme.

c) Lause on analyttisesti tosi. Esimerkiksi korrespondensiteorian sovellus on asian suhteen vaikeaa. korrespondensiteoriassa väitteen totuusarvon määrittää sen vastaavuus todellisuuden kanssa. Se soveltuu hyvin kontingentteja eli satunnaisia asiantiloja kuvaaviin väitteisiin, muttei tällaisiin järjen totuuksiin. Korrespondensiteorian soveltaminen tilanteeseen olisikin hankalaa: miten voitaisiin tutkia jokaista oliota ja todeta, että ne ovat kaikki itsensä kanssa identtisiä?

Muut totuusteorioiden toimivat lauseen suhteen paremmin. Koherenssiteorian mukaan väitelauseiden totuuden määrittää lauseiden vastaavuus muun uskomusjärjestelmän kanssa. Lause sopii varmasti ihmisistä suurimman osan uskomusjärjestelmiin.

Pragmaattinen teoria lähtee ajatuksesta, että totta on se, mikä toimii. On varmasti toimivaa ja hyödyllistä uskoa, että oliot ovat identtisiä itsensä kanssa.

Konsensussteoria lähtee ajatukselta, että totta on se, mistä rationaaliset

yksilöt voivat ideaalissa keskustelutilanteessa päästä yhteysymmärrykseen. On luultavaa, että tämän lauseen totuuden suhteen päästäisiin yhteysymmärrykseen.

Tehtävä 8.

Helga West (Rovaniemen aikuislukio)

Ajatellaan tilanne, jossa Anja hurjastelee mopolla jalkakäytävällä. Hän pystyy pelkästään hyvällä onnella väistämään jalankulkijan. Jos hän olisi ajanut jalankulkijan päälle, hän olisi saanut siitä rangaistuksen. Aivan samantapaisessa tilanteessa Petterillä ei ole onnea, vaan hän ajaa jalankulkijan päälle ja saa rangaistuksen. Tällaisessa tilanteessa on kyse rikoksen ja rangaistuksen suhteesta. Retributiivisen teorian mukaan rangaistus on langetettava, koska rikos (päälleajo) on tapahtunut. Rangaistuksen tarkoitus on ”sovitaa” teko muulle ihmiskunnalle, vaikka vahinko on jo tapahtunut eikä rangaistuksesta ole muille hyötyä.

Mutta yhtälailla Anja on syyllistynyt rikokseen ajamalla jalkakäytävällä, mutta hän ei saa tästä rangaistusta. Retributiivinen teoria on kiinnostunut siitä, mitä on tapahtunut ennen itse tekoa. Anja onnekseen väisti, Petteri ajoi päälle. Anjalla ei ole mitään sovitettavaa toisin kuin Petterillä, vaikka Anjakin syyllistyi rikokseen.

Onko tällainen rankaiseminen siten oikeudenmukaista ja järkevää? Vaikuttaa siltä, että tuomioistuimen langettama tuomio Petterille perustuu niinkin alkukantaiseen tunteeseen kuin kostamiseen! Ihmisten on saatava tietää, ettei rikos kannata ja oikeus (?) tapahtuu. Minkälaisesta oikeudesta on kyse, jos rikoksen tekijää rangaistaan? Lähtökohtaisestihän voidaan olettaa, ettei kenelläkään ole oikeutta rangaista toista ja siten päättää esim. toisen vapaudesta. On sanottu, että rankaiseminen on äärimmäistä vallan käyttöä.

Tarkastellessamme Anjan ja Petterin tilanteen oikeudenmukaisuutta voimme nojautua Aristoteleen (384–322 eKr.) muodollisen oikeudenmukaisuuden teoriaan: samanlaisia tapauksia on kohdeltava samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla. Teoria on muodollinen, koska se ei sano mitään oikeudenmukaisuuden kriteereistä. Olennaisin kysymys tässä tilanteessa onkin: Mikä tekee jostain asiasta samanlaisen tai erilaisen? Tämä kysymys on vaikea kaikkialla, missä pyritään tehdä oikeudenmukaisia ratkaisuja. Erityisen vaikeaa tämä on instituutioilla, joiden tehtävänä on määrätä oikeasta rikoksen ja rangaistuksen suhteesta.

Tehtävä 10+.

Arto Hellman (Porkkalan lukio)

Tunnetuimmat etiikan teoriat lienevät teon seurauksiin keskittyvä seuraamusetiikka; hyveelliseen elämään tähtäävä hyve-etiikka; velvollisuuksien deontologinen etiikka; sopimusetiikka ja moraali vailla perustaa.

Seurausetiikassa valitaan ensin seurausten kohde. Egoismissa se on teki- ja itse, altruismissa muut ja utilitarismissa kaikki. Kun jokin teko tehdään, se ikään kuin pisteytetään seurauksien perusteella. Pisteytys on abstrakti oletus vaikka jotkut utilitaristit mm. Bentham ja Mill ovat yrittäneet jonkinlaista laskumallia kehittää. Puhdas seurausetiikka on varsin ongelmallinen arkielämässä, sillä sen kannalta esimerkiksi terveen ihmisen tappaminen kolmen ihmisen elinpankiksi on oikeutettua. Yhteiskuntautilitaristit ovat vastanneet tähän kehittämällä sääntöutilitarismin, jossa korostetaan, että esimerkin terveen ihmisen tappaminen saisi ihmiset epäluuloisiksi ja siten las-kisi yhteistä hyvää.

Hyve-etiikka on antiikin filosofiasa syntynyt teoria, joka korostaa koko elämän hyveellisyyttä. Hyvään elä-

mään päästään harjoittamalla tiettyjä hyveitä, joita ovat esimerkiksi urheus ja anteliaisuus. Tämä etiikan teoria liittyy kiinteästi ikaikaiseen kysymykseen: ”Millainen on hyvä elämä?”

Velvollisuusetiikka poikkeaa kahdesta edellisestä teoriasta siinä, että teon seurausten sijaan se keskittyy itse tekoon. Tarkoituksena on aina tehdä se teko, joka on oikein. Asiayhteydellä ei ole väliä. Teon oikeellisuutta voi testata universaloimalla lauseen, eli saattamalla sen kaikkia koskeväksi yleiseksi säännökseksi. Deontologiseen etiikkaan kuuluu kiinteästi kultainen sääntö tosin Kantin kategoriseksi imperatiiviksi nimettynä. Ongelmalliseksi teorian tekevät juuri asiayhteydet. Onko oikein kertoa murhanhimoiselle ase kädessä juoksevalle miehelle mihin hänen vihamiehensä piiloutui? ”Valehtelu yleisenä sääntönä tuhoaisi ihmisten keskinäisen luottamuksen ja on siten pahasta. Älä siis valehtele”, on velvollisuusetiikan vastaus.

Sopimusetiikassa ajatellaan Rawlsin tavoin, että ihmiset ovat sopineet kaikkia hyödyttävistä pelisäännöistä etukäteen ja tämän hypoteettisen sopimuksen pohjalla ihmiset sitten toimivat. Ihmiset ovat esim. sopineet, että toisia ei saa mielivaltaisesti tappa.

Moraali vailla perustaa on yhteinen nimitys kaikille teorioille, jotka eivät usko moraalien olevan olemassa yleisenä selitettävissä olevana ilmiönä. Ihmiset toimivat oikein selittämättömästä syystä jonkinlaisen vaiston tai intuitiivon ohjaamina.

Mooren mukaan yksikään näistä teorioista ei sovellu arjen ongelmiin ja siksi onkin parasta toimia hyväksytyjen sääntöjen mukaan. On viisi hienoa teoriaa, mutta yksikään ei kelpaa, vaan pitää seurata yleisesti hyväksytyjä sääntöjä. Mutta eivätkö ne perustu yhteisön moraalisiin? Eivätkö lait ja käytännöt peilaa juuri moraalialia?

Kun yhteisö säätää lakinsa käytetään sopimusetiikalla maustettuna utilitarismia ja kun lapsia kasvatetaan, käytetään hyve-etiikalla koristeltua velvollisuusetiikkaa. Ja kaiken tämän päälle ihmiset näyttävät vielä toimivan tiedostamattaankin hyveellisesti.

Voisiko siis olla, että kun kaikki toimii, sen takana on sittenkin jotakin, eikä vain ei mitään? On mielellöntä väittää, että etiikan teoriat ei-

vät sovellu käytäntöön. Niitä on vain osattava soveltaa oikeassa mittakaavassa. Ei 2500 vuotta sitten kuollut Aristoteles voi kertoa saako punaisia päin kävellä jos kukaan ei ole lähellä, mutta on virhe kieltäytyä kaikesta eettisestä pohdinnasta. Kultainen sääntö ja kristin- (tai minkä tahansa muun) uskon moraaliset ohjenuorat ovat merkittävä apu yhteisöä luotaessa. Samoin on vaikea edes kuvitella, minkälainen valtio syntyisi ilman sääntöutilitaristista pohdiskelua, siis lainsäädäntöä.

Moore on oikeassa sanoessaan, että on parasta toimia yleisesti hyväksytyjen sääntöjen mukaan. Ei kuitenkaan siksi, että etiikan teoriat eivät toimi, vaan juuri siksi, että ne toimivat hiljaa ympärillämme.

Yksittäiselle ihmiselle teoriat tarjoavat lähinnä hieman suuntaa-antavaa neuvua mahdollisista toimintamalleista. Mooren oma ehdotus yleisesti hyväksytyjen sääntöjen seuraamisesta kuulostaa velvollisuus- ja sopimusetiikalta: ”Jos teen aina lain mukaan, en voi joutua ongelmiin”. Utilitarismi puolestaan on lähellä maalaisjärkeä: ”Mitä pahaa siinä on, jos ylittää hiljaisen kadun yöllä, vaikka punaiset valot palavatkin?”

Jokainen harkitsee aina tekojen hyvyyttä ja pahuutta. Mooren ajatus sitoutumisesta yleisesti hyväksytyihin sääntöihin ei ole moraalien ulkopuolista toimintaa. Se on yksinkertaisesti sitoutumista muiden ihmisten lakiin ja tapoihin, siis kulttuuriin, ja sitä kautta heidän moraalinensa omaksumista.

Elämänkatsomustieto

Meeri Väänänen (Linnankosken lukio)

Kysymys 4. Eräissä kulttuureissa ei ole lupa kuvata ihmistä eikä Jumalaa. Länsimaissa Jumalasta tehdään pilakuvia. Mitä tämä kertoo pyhyiden käsitteestä ja sen muutoksista eri kulttuureissa?

Muutama kuukausi sitten nousi koku maailmalle eskaloinut kohu Jyl-

lands-Postenin Muhammed pilakuviista. Lähi-idässä poltettiin Tanskan lipuja enemmän kuin varmaan koko Tanskan historian aikana on poltettu ja tanskalaisia tuotteita, kuten Arlaa, boikotoitiin. Tanskan tuli kehottaa Lähi-idän matkustajiaan palaamaan Tanskaan ja kymmenet mielenosoitukset ympäri Lähi-itää olivat tuhatpäisiä.

Koko kiistan syntyminen ja leviäminen herättivät paljon kysymyksiä länsimaaisesta sananvapaudesta ja varsinkin pyhyiden merkityksestä. Pyhä, eli sakraali, on perinteisesti ollut ihmiselle jotain koskematonta ja siksi arvokasta. Jumala on kristilliselle ihmiselle pyhä asia, ja häntä ei yleensä itsenään kuvata muuten kuin esimerkiksi Jeesuksen hahmossa. Islamilaisessa kulttuurissa Jumalan kuvaaminen on sen sijaan valtava loukkaus. Edes Jumalan profeetta Muhammedia ja muita ihmisiä koskeva kuvaaminen ei ole sallittua, vaan esimerkiksi moskeijoissa havaittava kaunis ornamenttiikka on arvostettua.

Pyhyiden käsite on länsimaissa muuttunut maallistumisen myötä. Kirkko ja usko eivät esimerkiksi pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa merkitse kantajilleen samaa kuin 200 vuotta sitten. Länsimaat pinnallistuvat ja materiaaliset arvot näyttävät olevan ihmisille yhä tärkeämpiä, kun kirkko yrittää samaan aikaan pysyä muutoksessa mukana, vaikka yhä useammat eroavat kirkosta pelkästään kirkollisveron vuoksi.

Pyhyttä ja uskoa ei näytetäkään arvostettavan, monet kuulevat lausahuksen ”mikään ei ole enää pyhää” kuuluvan sieltä täältä. Koska raha pyörittää maailmaa, voisi luulla, että juuri se saa pyhän arvon. Uskontoa vältellään ja uskovia ihmisiä ei usein ymmärretä: näin heidän pyhiä arvojaan ehkäpä jopa loukataan esimerkiksi pilapiirroksilla. Ja sitten ihmetellään, että miksi tuosta nyt nousikaan niin suuri kohu.

Kun länsimaisuus maallistuu yhä nopeammin, näyttää siltä, että useat islaminuskoiset traditiot pitävät vieläkin tiukasti kiinni perusteistaan. Globalisaation kautta länsimaisuus kuitenkin hiipii hiljaa jopa fundamentalistisimmille alueille ja sukupolvi toisensa jälkeen vanhat traditiot alkavat olla yhä epäsuosittumia.

Islamilaisen maailman uskonto ja perinteet ovat paljon syvemmällä kulttuurissa kuin länsimaissa. Siksi käsite pyhästä on vieläkin erittäin voimakas islamin eri vaikutusalueilla. Pyhä ei ole jotain, mitä voi noin vain solvata, vaan se on jotain kunnioitusta vaativaa. En toki väitä, ettei länsimaissa alueilta olisi vielä ”konservatiivisia”, pyhyyttä kunnioittavia yksilöitä. Mutta islamilaisen kulttuurin vahvat arvot periytyvät pitkälti historiasta ja heimotraditioista. Sieltä periytyvät myös vanhat uskomukset ihmisen kuvaamista koskevista negaatioista ja muista islamilaisuuden arvoista.

Maapallo on pienentynyt maailmankyläksi, kun globalisaation vaikutuksesta ihmiskuntamme on verkottunut tiiviisti yhteen. Niinpä näkisin asian siten, että pyhällä ei ole enää itseisarvoa tulevaisuudessa. Pyhän käsite tulee pikku hiljaa häviämään. Maapallo amerikkalaistuu monimuotoisuuden hävitessä: halusimmepa sitä tai emme.

Eevi Lappalainen (Sibelius-lukio)

Kysymys +10. Historioitsijat eivät jossittele. Silti on mielenkiintoista pohdita, mitä olisi tapahtunut, jos tärkeitä henkilöitä ei olisi syntynyt tai ei olisi ollut merkittäviä historiallisia murroksia, kuten tieteellis-teknistä vallankumousta, marxilaisuutta, Suomen talvisotaa, freudilaisuutta tai Ranskan suurta vallankumousta.

Valitse henkilö tai ilmiö ja pohdi monipuolisesti arvojen, yhteiskunnan ja historian muutosta edellä mainitusta näkökulmasta.

Karl Marx oli 1800-luvun kenties merkittävin filosofi, sosiologi ja taloustieteilijä. Hän muotoili ajatuksiaan yhdessä työtoverinsa Engelsin kanssa lukuisissa kirjoituksissa, joista kuuluisimpia ovat teokset *Pääoma* ja *Kommunistinen manifesti*.

Karl Marxin ajattelun ydin oli yhteiskunnan muutos materiaalistien tekijöiden vaikutuksesta. Historia kehittyi hänen mukaansa ristiriitojen kautta tasa-arvoisesta mutta alkeellisesta alkukommunismista orjuuteen, siitä feodalismiin ja kapitalismiin. Kapitalistisessa yhteiskunnassa sorretti työväki, prole-

tariaatti, nousisi kapinaan, valtio ottaisi tuotantovaiheet haltuunsa ja siirtyisi näin sosialismiin. Sosialismi kehittyisi edelleen yhteisomistuksen leimaamaan kommunismiin, joka olisi alkukommunismia teknisesti edistyneempi ja jossa taide ja tasa-arvo kukkisivat.

Marxin utopiat eivät toistaiseksi ole käyneet toteen. Niillä on kuitenkin ollut mittaanaton vaikutus maailmanhistoriaan. Millaiseksi historia olisi muotoutunut ilman Marxia?

Ensimmäiseksi tulee mieleen, että Neuvostoliiton, Pohjois-Korean ja Kiinan kaltaisia kommunistisia – tai ”kommunistisia” – maita ei olisi koskaan syntynyt. Olisiko Venäjällä siis yhä tsaarin- ja Kiinassa keisarinvalta? Tuskinpa. Olot ko. maissa olivat keisarinvallan aikaan niin epätasa-arvoiset, että tyytymättömien talonpoikien vallankumous oli väistämätön. Aate, jonka nimissä se olisi tehty, olisi ollut toinen, mutta se olisi silti todennäköisesti tapahtunut. On kuitenkin vaikeaa yrittää päätellä, miltä vaikkapa Venäjä näyttäisi nykyään ilman marxilaisen aatteen olemassaoloa.

Olisiko 1900-luku ollut vähemmän sotaisa ilman kommunismia? Esimerkiksi kylmä sota syntyi Neuvostoliiton ja USA:n välisistä jännitteistä, ja monet saarrot, vainot ja nykyisetkin kahnauksen uhat (kuten USA:n ja Pohjois-Korean erimielisyydet) tuntuvat liittyvän kommunismiin pelkoon. Kommunismilla on varmasti paljonkin vaikutusvaltaa näiden konfliktien syntyyn, mutta taustalla on ollut myös monia muita, jopa merkittävämpiä tekijöitä esim. nationalismi eli kansallisuusaaite, suurvaltojen valtapolitiikka ja taloudelliset intressit.

Sosialistisissa maissa esiintynyttä totalitarismiakaan voi tuskin laittaa vain Marxin piikkiin – monissa sosialistisissa maissa oli vanha diktatuurin perinne ja siten oivallinen maaperä autoritääriselle systeemille.

Marxin ajatusten vaikutus on myös ns. länsimaissa ollut suuri. Marxin aatteiden ansiosta proletaarit alkoivat vaatia oikeuksia, ja marxilaisen vallankumouksen pelko sai vallanpitäjät suostumaan työläisten vaatimuksiin. Työläisten olot olivat 1800–1900-lukujen vaihteessa niin surkeat, että muutosta olisi todennäköisesti vaadittu ennem-

min tai myöhemmin. Se olisi kuitenkin tapahtunut kenties hitaammin ja myöhemmin.

Marxin aatehistoriallinen vaikutus on ollut erityisen suuri. Ilman kommunistista aatetta nykyinen poliittinen kartta näyttäisi sangen erilaiselta. Käsitys oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta voisi olla hyvin erilainen ilman Marxin ajatusta työn- ja tulojaosta: ”Kukin kykyjensä, jokaiselle tarpeidensa mukaan.” Olisiko voimakas oikeisto jäänyt syntymättä ilman voimakasta vasemmistoa? Liberalismi oli kuitenkin olemassa jo ennen Marxia, ja jokaisella teesillä on antiteesinsä, samoin kuin vallanpitäjillä oppositionsa, olkoonkin vaikka heikko sellainen. Jotain sosialismin kaltaista olisi siis syntynyt – ehkä vastakkainasettelut eivät vain olisi nykyään niin selkeät.

Marx saattoi kiihdyttää yhteiskunnan sekularisaatiota, maallistumista, penseällä suhtautumisellaan kristinuskoon. ”Uskonto on kansan oppiumia!”, totesi hän.

Nykyinen yhteiskuntatutkimus voisi näyttää aika erilaiselta ilman Marxin teesejä. Hänen toteamuksensa ”filosofit ovat tähän mennessä selittäneet maailmaa, vaikka heidän tehtävänsä on muuttaa sitä”, on saattanut vaikuttaa voimakkaasti 1900-luvun kantaaottavan filosofian syntyyn. Maailman muuttamiseen tähtäävät nykyään monet filosofit, kuten Noam Chomsky ja Peter Singer. Marxin vaikutusvaltainen näkemys siitä, miten materiaaliset voimat ohjaavat yhteiskuntaa, on varmasti vaikuttanut paljon yhteiskuntatutkimuksen painotuksiin. Kansantaloustieteen asema voisi olla ilman Marxia jokseenkin heikompi.

Karl Marx ei ollut kuitenkaan ainoa sosialismin syntyyn ja siitä seuraaviin mullistuksiin vaikuttava tekijä. Häntä edeltävistä ajattelijoina esim. Jeesus Nasarettilaisella ja Jean-Jacques Rousseauin ajatuksissa oli selkeä kommunistinen perusvire. Lisäksi olot monissa maissa olivat kansan enemmistölle niin sietämättömät, että jokin muutos olisi tapahtunut joka tapauksessa. Marx kuitenkin nopeutti yhteiskunnallista muutosta, antoi sille selkeän ideologisen pohjan, ja ilman häntä maailma voisi näyttää tänä päivänä sangen erilaiselta.